

УДК 811. 161. 2'373:235. 3

Мирончук О. Я.

## НАЗВИ ЧИНІВ СВЯТОСТІ ТА ЇХ ВІДПОВІДНИКИ В ПЕРЕСОПНИЦЬКОМУ ЄВАНГЕЛІЇ 1556–1561

*Статтю присвячено аналізу назв чинів святості та їх відповідників, що функціонують у тексті та місяцеслові Пересопницького Євангелія. Досліджено структуру терміносистеми “чин святості”, розглянуто засоби номінації чинів святості та семантику лексем, співвідносних із назвами чинів святості.*

**Ключові слова:** агіонім, еортонім, епітет, євангельський текст, місяцеслов, номінація, Пересопницьке Євангеліє, перифраз, чин святості.

*Статья посвящена анализу названий чинов святости и их соответствий, функционирующих в тексте и месяцеслове Пересопницкого Евангелия. Исследована структура терминосистемы “чин святости”, рассмотрены средства номинации чинов святости и семантика лексем, соответствующих чинам святости.*

**Ключевые слова:** агионим, эортоним, эпитет, евангельский текст, месяцеслов, номинация, Пересопницкое Евангелие, перифраз, чин святости.

*The article is devoted to the ranks of holiness names analysis and their equivalents in the text and church calendar of Peresopnytsia Gospels. The structure of terminological system “rank of holiness” has been investigated. The ranks of holiness nomination means and the lexemes semantics, correlating with the ranks of holiness names have been considered.*

**Key words:** hagionym, heortonim, epithet, the Gospel text, church calendar, nomination, Peresopnytsia Gospels, periphrasis, rank of holiness.

Минуло 450 років з часу появи Пересопницького Євангелія (далі – ПЄ). Ця подія вкотре спонукає нас задуматися над роллю і значенням цієї книги в історії культури українського народу, української мови.

ПЄ досліджували богослови, релігієзнавці, мистецтвознавці, історики та ін. Не оминали її своєю увагою й мовознавці. Серед відомих дослідників треба назвати П. Г. Житецького [7], І. П. Чепігу [2; 7], Л. А. Дубровіну [5], Л. А. Гнатенко [2; 5], які охарактеризували ПЄ як пам'ятку писемності староукраїнської мови. Нашу увагу привернули назви чинів святості, що функціонують у тексті та місяцеслові ПЄ.

Мета – дослідити структуру та виявити кількісний склад терміносистеми “чин святості”, з'ясувати засоби номінації чинів святості та семантику лексем, співвідносних з назвами чинів святості.

Терміносистема “чин святості” у ПЄ реалізована відповідними лексичними номінаціями.

**Богородиця.** У місяцеслові ПЄ ‘Матір Ісуса Христа’ позначає лексема *Богородиця* у сполученні з епітетом *свята* (з<sup>а</sup>ч<sup>а</sup>т<sup>і</sup>є *с<sup>т</sup>ы<sup>а</sup> а<sup>н</sup>ны, ко<sup>л</sup>и по<sup>ч</sup>ала с<sup>т</sup>о<sup>р</sup>ю<sup>ю</sup> в<sup>і</sup>цю [455 зв.]*<sup>1</sup>), пресвята (*сзв<sup>о</sup>рь пр<sup>ѣ</sup>ты<sup>а</sup> в<sup>і</sup>ца [457]*). Крім того, зі значенням ‘Матір Ісуса Христа’ в місяцеслові функціонують такі перифрази: *Пресвята Владичиця (полоніє ч<sup>т</sup>наго по<sup>л</sup>аса пр<sup>ѣ</sup>ты<sup>а</sup> в<sup>л</sup>чца [472 зв.]*), *Пресвята Владичиця наша Богородиця (р<sup>о</sup>ждество пр<sup>ѣ</sup>то<sup>н</sup> в<sup>л</sup>ачиц<sup>ѣ</sup> на<sup>ш</sup>ей в<sup>і</sup>ци [455]*), *взведеніє в<sup>з</sup> ц<sup>р</sup>к<sup>в</sup>ь пр<sup>ѣ</sup>ты<sup>а</sup> в<sup>л</sup>чца на<sup>ш</sup>а в<sup>і</sup>ца [453 зв.]*), *Пресвята Владичиця наша Богородиця і Приснодіва Марія (о<sup>у</sup>спеніє пр<sup>ѣ</sup>ты<sup>а</sup> в<sup>л</sup>ач<sup>н</sup> на<sup>ш</sup>е<sup>л</sup> в<sup>і</sup>ца и пр<sup>ѣ</sup>нод<sup>ѣ</sup>вы м<sup>р</sup>ы<sup>а</sup> [471 зв.]*, *в<sup>л</sup>гов<sup>ѣ</sup>щеніє пр<sup>ѣ</sup>то<sup>н</sup> в<sup>л</sup>чц<sup>ѣ</sup> на<sup>ш</sup>ей в<sup>ѣ</sup>р<sup>о</sup>диц<sup>ѣ</sup> и пр<sup>ѣ</sup>нод<sup>ѣ</sup>вы м<sup>р</sup>ы<sup>а</sup>) [464]*). Усі найменування Богородиці, що містяться в місяцеслові, функціонують у складі еортонімів – назв свят (на Її честь).

У тексті Євангелія лексеми *Богородиця* немає. Ця номінація з’явилася в IV ст. (уперше її вжив святий Олександр Олександрійський (+ 326 чи 328)); на той час канон Священного Писання Нового Завіту вже був сформований. У євангельському тексті з поняттям ‘Богородиця’ співвідносяться перифрази, побудовані за структурно-семантичною моделлю: “*Мати* + номінація Ісуса Христа”, виражена відповідними синонімами або перифразами – *Мати Ісуса, Мати Господа (в<sup>ы</sup>ла<sup>а</sup> т<sup>ы</sup>ж<sup>ѣ</sup> т<sup>а</sup>“ и м<sup>т</sup>и іс<sup>ѣ</sup>в<sup>а</sup> (Ін. 2: 1) [346]*, *а ѿко<sup>л</sup>а м<sup>н</sup>ѣ сеє и<sup>ж</sup>ь при<sup>ш</sup>ла м<sup>т</sup>и ѿ мо<sup>ѣ</sup>го д<sup>ѣ</sup> мене (Лк. 1: 43) [208 зв.]*).

Деякі номінації цього чину святості – *Богородиці* – моделюємо,

<sup>1</sup> Ілюстративний матеріал подаємо за виданням: Переспоничке Євангеліє / Київська митрополія Української православної церкви. – Факс. вид. – К. : [б. в.], 2008. – 483 а., зазначаючи в квадратних дужках аркуш книги.

виокремивши з контексту речення, де ця назва побудована на семантиці займенників. Займенник *Його* вказує на номінацію новонародженого Ісуса Христа – *Мати Немовляти* (ѠНЬ ВСТАВШІ ВЪЗАЛѠ УТРОБА І ПОІАЛѠ МТЪРЬ ЕГО (Мф. 2: 14) [25 зв.]).

Також на позначення Богородиці у тексті Євангелія вживається її ім'я *Марія* (ТѠГДА ВСТАВШІ МРІА ВЪ ТЫА ТО ДНІ (Лк. 1: 38) [208]).

**Ангел.** Зі значенням *ангел* – “створена Богом особистісна духовна істота, яка служить Богу, сповіщає людям Його волю і виконує Його повеління” [8, с. 289] – у тексті ПЄ функціонує відповідна лексема, що вживається з епітетами *Господній* (ІАВІАСЛѠ ЕМОУ АГГЛѠ ГНЬ ВЪ СНѠ (Мф. 2: 19) [23]), *Божий* (АЛЕ БОУДОУ ІАКО АГГЛІ ВЖІІ ВЪ НЕБѠ (Мф. 22: 30) [96]), *небесний* (Ѡ ТОМ ПАКЪ ДНІ І ГОДИНѠ НИ КТО НЕ ВѢДАЕ НИ АГГЛІ НЕБЕСНІИ. ТОАКО ѠЦѠ МОИ (Мф. 24: 36) [103 зв.]), *святий* (КОІІ ПРІДѠ СНѠ ЧЛѠБСКІИ ВЪ СЛАВѠ СВѠЕЙ І ВСІ СТІИ АГГЛѠВЕ СЪ НИМЪ (Мф. 25: 31) [107 зв.]).

З контексту речення виокремлюємо номінативну конструкцію на позначення ангелів за семантичною моделлю: “*ангел* (*ангели*) + лексична чи перифразова номінація Ісуса Христа”, що виявляє дистрибутивний потенціал лексеми *ангел* – *ангели Сина Людського* (ПОШЛЕ СНѠ ЧЛѠБСКІИ АГГЛѠ СВОА (Мф. 13: 41) [63 зв.]). Такі ж номінативні конструкції, співвідносні з поняттям *ангел*, за цією ж моделлю можна виокремити з контексту речення, де функцію номінації Ісуса Христа виконують займенники із семантикою присвійності (ПІСАНО БО Е. ІЖЕ АГГЛА“ СВОИ“ ЗАПОВѠ Ѡ ТОВѠ (Мф. 4: 6) [28]).

У досліджуваному тексті функцію позначення ангелів виконує перифраз *воїнство небесне* (А ВЪ ТОТЪ ЧАСЪ ІЗЪ АГГЛОМЪ БОРЗО СТАЛО МНОЖЕСТВО ВЖІНСТВА НЕБАГО ХВААЧИХЪ БА (Лк. 2: 13) [213]).

Варто зауважити, що в тексті ПЄ щодо імені святого Гавриїла вживається чин святості *ангел* (ВЪ МЦѠ ПАКЪ ШЕСТЫИ ПОСЛА ЕСТЬ АГГЛѠ ГАВРІІАЛѠ Ѡ ВІА (Лк. 1: 26) [207]), тоді як у місяцеслові вжито синонім до чину святості *архангел* – *архистратиг* (СЗБОРЪ СТГО АРХІСТРАТИГА ГАВРІІА [464]). Таку особливість євангельського тексту можна пояснити вживанням лексеми *ангел* на позначення всього ангельського світу загалом (без розмежування на окремі чини ангельської ієрархії), зокрема й архангелів.

Лексема *ангел* у євангельському тексті вживається не тільки на позначення святих, але й злих духів, оскільки їхня природа однакова – духовна, ангельська, однак одні з них залишилися вірними

Богові і стали святими, а інші відпали з дияволом (Ўидѣтѣ ѿ мѣнѣ прѣклатїи въ огнь вѣчний зготованыи дїаволоу и ангелом его (Мф. 25: 41) [108 зв.]).

У ПЄ на позначення ангельського світу загалом вживається множинний іменник *безплотні* (слѣва ѡбщаа бѣзплтныи<sup>а</sup> [478 зв.], *сзворь сѣго архїстратїга мїхайла, и прочїихъ бѣзплтныи* [452]).

Необхідно зауважити, що хоча ангелів Церква шанує як святих, але жодного імені ангела невідомо, тому вони й відсутні у місяцеслові, натомість там представлені архангели, які мають власні імена.

**Архангел.** Назва чину святості *архангели*, за твердженням свящ. О. Давиденкова, вживається в церковному Переданні з двома значеннями. З одного боку, *архангелами* називають один із чинів нижчої ієрархії, а з іншого – особливих вищих ангелів, які взагалі не входять до ієрархії святого Діонісія Ареопажита. Це особливі духи, найбільш наближені до Бога, яких називають Архистратїгами небесних воїнств [4, с. 188]. Згідно з Переданням, таких архангелів є вісім: *Михайл, Гавріїл, Рафаїл, Уріїл, Селафіїл, Ієреміїл, Ієзудїїл, Варухїїл* [3, с. 74]. Номінація цього чину святості у місяцеслові Пересопницького Євангелія виражена двома лексемами: *архангел* і *архистратїг* (вспомїнанїє вївшаго чоудесї в каласаѣ, єже в хонѣ ѿ архїаггла мїхайла [445]; *сзворь сѣго архїстратїга мїхайла и прочїихъ бѣзплтныи* [452], *сзворь сѣго архїстратїга гавріїна* [464]). Решта імен архангелів у ПЄ не вживаються.

Варто також зауважити, що у євангельському тексті слово *архангел* не функціонує, а святий Гавріїл уживається з чином святості *ангел* (Лк. 1: 26). Це пов'язано з тим, що лексема *архангел* функціонує тільки в місяцеслові, а не в євангельському тексті (див. вище).

**Пророк / пророчиця.** У ПЄ на позначення 'старозавітних святих, яких вшановує християнська Церква як провісників волі Божої, які пророкували про прихід Христа' [6, с. 86] вживається лексема *пророк* (штѣ єсть реченно исаїемь прркомь (Мф. 4: 14) [28 зв.], *сѣго пррка іосїа* [450], *сѣго пррка захарїї ѡца прѣчїе* [444 зв.]). Іноді сполучається з епітетом *славний* (сѣго и славного пррка илїї [470 зв.], *сѣго и славного пррка ієремеѣ* [465 зв.]).

У тексті Євангелія з тією ж семантикою функціонує лексема жіночого роду *пророчиця* (была тыжь і анна пррчїца дщера фаноїїлева (Лк. 2: 36) [215 зв.]), однак у місяцеслові вона відсутня.

Лексема в множині – *пророки* – у євангельському тексті позначає

не тільки окремий чин святості, але й пророчі книги Священного Писання Старого Завіту (на ты двѡ заповѣдѣ весь законъ залези ѿ прѡрци) (Мф. 22: 40) [96 зв.]).

Лексема *пророк* у євангельському тексті співвідноситься не тільки з істинними пророками, яких Церква шанує як святих, але і з неправдивими (вѣлмислѣ стережѣтѣ ѿ лживы прѡрковъ) (Мф. 7: 15) [40]).

**Праведний / праведна.** Слово *праведний* широкоживане в тексті Священного Писання. Тут воно функціонує зі значенням ‘чесний, справедливий, безгрішний, благородний’ і вживається або як субстантивований прикметник із відповідним значенням, або як епітет із тим самим значенням щодо Бога і біблійних осіб, яких Церква визнає святими. У ПЄ зафіксовано такий варіант цього слова – *справедливий* (тогда ѿповида ємоу справедливѣи) (Мф. 25: 37) [108], ѿсиѣ ж моужь єл. справедливый (Мф. 1: 19) [22 зв. – 23], ѿ дожда даеть, на справедливый, ѿ на несправедливый (Мф. 5: 45) [34 зв.]). Таке ж значення у ПЄ передає лексема *праведник* (не прїидѡ бѡ прїзвати прѡведники, нѡ грѣшники на покаанїє) (Мф. 9: 13) [46]).

Крім того, лексема *Праведник* у євангельському тексті вживається як контекстуальний синонім до номінації особи Ісуса Христа. ПЄ фіксує з цим значенням варіант слова *справедливий* (ничѡго не мѣи чинити с ты“ то справедливы“ (Мф. 27: 19) [117 зв.], вѣзвѣши водоу, ѿ оумыль роуки прѣ народѡ“ рекоучи не винень є“ ѿ крѣви справедливого того) (Мф. 27: 24) [118]).

Згодом лексема *праведник* увійшла до терміносистеми чин святості зі значенням ‘назви всіх старозавітних святих (крім пророків), а також святих новозавітної Церкви, які відзначилися праведністю свого земного життя, перебуваючи в миру, не у відлюдництві або монашестві, а у звичайних умовах сімейного чи суспільного життя’, яке фіксує місяцеслов ПЄ (сѣго ѿ праведнаго євѡкима [471], сѣых праведны бѡ ѿць, ѿкима ѿ анны [445 – 445 зв.], сѣго, ѿ праведнаго симиѡна бѣпрїємца [462 зв.]).

**Апостол.** Назва чину святості *апостол* – святий ученик Господа нашого Ісуса Христа, вибраний Ним для того, щоб благовістувати світу про настання на землі Царства Божого – передається відповідною лексемою як в тексті Євангелія, так і в місяцеслові (тогда прїшли аплѣ кз їсѡви (Мк. 6: 30) [149 зв.], сѣго апла домы [448 зв.], сѣго апла андреѡ прѣвозваннаго [454 зв.]), яка іноді сполучається з епітетом *всехвальний* (сѣго ѿ всехвалнаго апла

Филиппа [453]), а ті з апостолів, які є авторами Євангелій, іменуються *євангелистами* (преставленіє, сѣго апла и ѣлиста іуанна вѣслова [447 зв.], сѣго апла и ѣлиста лоуки [450]).

Крім однослівних номінацій апостолів, у тексті Євангелія, ґрунтуючись на семантиці займенників, побутують перифразові, виокремлені з контексту та виражені моделлю: “ученик + лексична чи перифразова номінація Ісуса Христа” (и сѣли сз ісѣмь и со оученики его (Мф. 9: 10) [45 зв.]).

Також стосовно номінації апостолів в євангельському тексті вживається контекстуальний синонім, виражений числівником *дванадцять*, що вказує на їхню кількість (тыи ъи послалъ іс и заповѣдалъ и гла (Мф. 10: 5) [49], и призвалъ обанадесать. и почаль и посылати два а два (Мк. 6: 7) [147], дома пакъ єдинъ з мѣжі дванадесатехъ (Ин. 20: 24) [437 зв.]), або числівником *одинадцять* (після відпадиння Іуди) (и нашли вкоупѣ єдинадесати, и ты, которы с нимъ были (Лк. 24: 33) [333]).

Іноді контекстуальним синонімом до слова апостол є лексема *ученик* (пощши оученици, оучинили такъ іакоже рѣсказалъ и іс (Мф. 21: 6) [89 зв.]).

**Рівноапостольний / рівноапостольна.** Святих, що особливо прославилися благовісткуванням Євангелія і наверненням народів у християнську віру [6, с. 87], у місяцеслові ПЄ номінує лексема *рівноапостольний*, виражена як окремими словами (сѣго и равно аплѣного ѿца нашего аврыкіа. еппа, єрапольского, и чоудотворца [450 зв.]), так і одним словом (сѣла прзво.мѣнца, и равноапльной фекалы [447 зв.], сѣи, и равноапльны цреи кѣстѣтина і єлены [466]).

**Мученик / мучениця.** Святих, які постраждали за Христа, у ПЄ номінує відповідна лексема – *мученик* (*мучениця*) (сѣго мѣнка, автономѣ [446], сѣго мѣнка северіана [445 зв.], сѣихъ мѣникъ, сєргіа и вакха [449], сѣи мѣникъ, фрѣлаб, и лавра [472], сѣихъ мѣнкъ прѣва, тарха, і андрѣника [449 зв.], сѣла мѣнца оустины дѣцѣ [448 зв.]). Також зафіксовано фонетико-графічний варіант цієї лексеми *маченик* (форма Р. в. мн.) (сѣи сѣ.мь маченикъ маккевей [471]).

**Першомученик / першомучениця.** Святих, які найпершими постраждали за Христа, у місяцеслові ПЄ позначає відповідна лексема – *першомученик* (*першомучениця*) (сѣла прзво.мѣнца, и равноапльной фекалы [447 зв.], пренесеніє мѣщеи сѣго прзво.мѣника, архидіакона стѣфана [471 – 471 зв.]).

**Великомученик / великомучениця.** Слово *великомученик* (*великомучениця*) номінує ‘святих мучеників, яких Церква особливо шанує за те, що вони перетерпіли особливо важкі і тривалі муки і проявили при цьому надзвичайну твердість у вірі’ [6, с. 24]. У місяцеслові ПЄ зафіксовано різні варіанти написання назви цього чину святості (сѣтѣ велико̀мника нѣкыгѣ [446 зв.], сѣтѣ велико̀мчѣника пѣнтелеѣмона [470 зв.], сѣтѣ велико̀мчѣниці варвары [455], сѣтѣ велико̀мчѣниці євдѣимѣ [446 зв.], сѣтѣ велико̀мчѣниці мѣрины [470], сѣтѣ велико̀мчѣниці єкатѣрины ѣ сѣтѣ велико̀мчѣника мѣркоурѣа [454]).

Слово *великомученик* уживається з епітетом *славний* (у препозиції) та *Христов* (у постпозиції) (сѣтѣ ѣ славнагѣ вѣкомника хѣвѣ дѣмитрѣа [451], сѣтѣ ѣ славногѣ велико̀мника ѣ побѣдонѣсца хѣвѣ гѣурѣа [464 зв. – 465]).

**Священномученик.** На позначення святих ‘мучеників із числа священнослужителів: єпископів, пресвітерів і дияконів’ у ПЄ функціонує лексема *священномученик* у різних фонетико-графічних та акцентуаційних варіантах, сполучаючись з епітетом *святий* (сѣтѣ сѣєнно̀мчѣника дѣвниѣа арѣвпѣгитѣа [448 зв.], сѣтѣ сѣєнно̀мчѣника грѣгорѣа, велико̀й арменѣи [448], сѣтѣ сѣєнно̀мчѣниці вѣвилы [444 зв.], сѣтѣ сѣєнно̀мчѣника корниліѣа сѣника [446], сѣтѣ сѣєнно̀моуѣеника, фѣкы [447], сѣтѣ сѣєнно̀мчѣника андѣимѣа [444 зв.], сѣтѣ сѣєнно̀мчѣника кѣпрѣанѣа [448 зв.]).

**Преподобномученик / преподобномучениця.** На позначення ‘мучеників із числа монахів і монахинь’ [6, с. 24] у місяцеслові ПЄ фіункціонують лексеми *преподобномученик* і *преподобномучениця*, виражені як двома окремими словами, так і одним дериватом (сѣтѣ ѣ прѣпно̀гѣ мнѣ стѣфана нѣвагѣ [454 зв.], сѣтѣ прѣпрѣвно̀мчѣника андрѣѣа ѣже вѣ критѣ [450], сѣтѣ прѣпрѣвно̀мчѣника, анѣстѣсѣа прѣсѣанинѣа [461]).

**Преподобний / преподобна.** Місяцеслов ПЄ фіксує вживання лексеми *преподобний / преподобна* зі значенням ‘святий мужі / жони, які звершували свій подвиг у монашестві’, що функціонує у сталій сполуці: *преподобний отець наш* (співвідносна зі святими чоловічої статі) та *преподобна матѣр наша* (співвідносна зі святими жіночої статі) (прѣвнагѣ вѣцѣ на̀шегѣ, івникы̀ велико̀гѣ [451 зв.], прѣвнагѣ вѣцѣ на̀шегѣ лѣриѣна велико̀гѣ [450], прѣвнагѣ вѣцѣ на̀шегѣ рѣмана пѣвѣца [448 зв.], прѣвны̀ мѣтре на̀шеѣ пѣраскевѣгѣи [449 зв.], пѣмѣа прѣвны̀ мѣтре на̀шеѣ дѣвѣдѣоры, ѣже вѣз алѣксѣндрѣи [446]).

**Святитель.** Номінація 'святих з єпископського сану (патріархи (новозавітні), митрополити, архієпископи і єпископи), яких шанують як предстоятелів окремих церковних громад, що своїм святим життям і праведним пастирством здійснили промисел Божий про Церкву на Її шляху до Царства Небесного' [6, с. 99] у ПЄ виражається сполукою *їже вз стѣѣ ѿць нашіхъ (їже вз стѣѣ ѿць нашіхъ. клімета римскогѣ. и пѣтра александрынскогѣ [454])*. Крім того, до структури агіоніма на позначення цього чину святості входить лексема, що вказує на єпископське достоїнство святого (*иже вз стѣѣ ѿца нашѣ ѿ ѿдана златоустѣгѣ. патрїарха константина гра [452 зв.], иже вз стѣѣ ѿца нашегѣ, никѣ, архїєппа мїрлікїйскагѣ [455 – 455 зв.]*).

У ПЄ вживається також лексема *ієрарх* зі значенням 'святий з єпископського сану' (*иѣрархѣ ѣвлїи три [478 зв.]*).

У місяцеслові ПЄ зафіксовано також одиничне вживання слова *святитель*, що співвідноситься з назвою 'святих з єпископського сану' (*главы и зчала, почѣкы, и конѣцѣ каждою ѣвлїю, празїнникомъ влчнїи, и бѣорѣдїчннїимъ, и апѣльскы, и прѣрчскї, и стѣльскї, и мчннїчскї. и прѣповнѣ стѣѣ ѿцемъ [444])*.

**Сповідник / сповідниця.** У ПЄ вживається слово *сповідник* із семантикою 'святі, що прославлені Церквою за відкрите сповідання своєї віри у Христа під час гонїнь, які, перетерпївши муки, залишились – на відміну від мучеників – живими' [6, с. 33] (*стѣѣхъ и спѣвѣдникъ го҃рїа. самонї, и авива [453])*.

**Священносповідник.** Окремої лексеми, яка б позначала 'святого зі священничого сану, що зазнав мук за віру, але помер власною смертю', у ПЄ немає. Натомість це значення передається у структурі агіоніма кількома словами – *сповідник* і староукраїнським *їже вз стѣѣхъ ѿца нашегѣ*, що вказує на належність святої особи до священничого чину (єпископ, пресвіте і диякон) (*иже вз стѣѣхъ ѿца нашегѣ пѣвѣла и спѣвѣдникѣ [452])*.

**Преподобносповідник / преподобносповідниця.** У ПЄ також відсутня окрема лексема, яка б позначала 'святих з ченців і черниць, що зазнали мук за віру, але померли власною смертю', але закладе на потенційна можливість її утворення, адже ця семантика в агіонімі передана двома окремими словами – *преподобнїи* і *сповідник*, – що входять до його структури, наприклад: *прѣвнагѣ ѿца нашегѣ, дѣѣѣфана и спѣвѣдника, ѣппа никейскогѣ, и твѣрца канѣномъ*



[449], *прѣвнаго ѿца нашего исповѣдника харитона* [448]. Лексема преподобносповідниця у ПС відсутня.

**Безсрібник.** Із семантикою ‘святі’, які особливо прославилися своєю безкорисливістю, відмовою від багатства ради своєї віри’ [6, с. 19] у ПС вживається слово *безсрібник (сѣѣ чюдотворецъ и безсребреникъ козмы и деміана* [451 зв.], *сѣѣ чюдотворецъ, и бесреbrьникъ. кіра, іоанна* [462]).

**Святий / свята.** Особливістю функціонування номінацій святих у ПС є те, що не всі агіоніми у своїй структурі мають відповідний чин святості, а замість нього вживається лексема *святий*. Якщо вона сполучається з назвою чину святості, то виконує роль епітета (*сѣѣ апа ананій* [448 зв.], *сѣѣ мніца анісїи* [457 зв.]), а якщо ж ця лексема сполучається з іменем, то вона функціонує в ролі чину святості (*сѣѣ григорїа чюдотворца* [453 зв.], *сѣѣ агадогелла* [461]).

Також варто зазначити, що в місяцеслові ПС функціонують агіоніми, у структурі яких відсутній антропонім, натомість указується кількість святих відповідного чину або місце, час чи вид їхнього подвигу, що став підставою для визнання їх святими (*сѣѣ мчникъ двѣ тмѣ* [457 зв.], *сѣѣ великомнікъ, м, иже въ севастїи мніи* [464], *сѣѣ семі ѿтрокъ иже въ ефесѣ* [450 зв.], *сѣѣ млáденецъ. иже въ видлеѡмѣ ха ради иже ієвїєны ѡрѡда ді тїсаціи* [457 зв.], *прѣбны, ѿць наші, въ синай и в райфѣ иже ієвїєны* [459 зв. – 460]).

Крім того, у місяцеслові ПС наявна невелика кількість агіонімів, у структурі яких відсутній чин святості (*възвращенїѣ мѡщею іоа злаустаго* [461 зв.]).

Отже, ПС – важливе джерело вивчення історії української мови загалом та номінацій чинів святості зокрема. Як пам’ятка староукраїнської мови XVI ст. ПС відображає тогочасний стан розвитку мови та терміносистеми “чин святості” в ній. Лексеми, співвідносні з назвами чинів святості, функціонують як у євангельському тексті, так і місяцеслові. У євангельському тексті відповідні лексеми вживаються з розширеною семантикою, а назви чинів святості виражені як окремими словами (часто синонімами), так і перифразовими номінативними конструкціями, які, зазвичай, доводиться виокремлювати з контексту речення.

У місяцеслові ПС номінації чинів святості функціонують як структурні елементи агіоніма у складі еортонімів – назви свят. Однак місяцеслов ПС не повний. Деякі дні пропущено. Це дні в місяцях,

що припадають на період Великого посту, коли Євангеліє святим, чия пам'ять звершується у ті дні, не читається. На один день випадає, зазвичай, один еортонім, хоча може бути і більше. Особливість місяцеслова як середовища функціонування назв чинів святості полягає в тому, що тут функціонують “формульні” назви, тоді як у богослужбових текстах, житіях, проповідях переважають образні номінації чинів святості.

Терміносистема чин святості у ПЄ представлена такими номінаціями: *Богородиця* (Пресвята Богородиця, Пресвята Владичиця, Пресвята Владичиця наша Богородиця, Пресвята Владичиця наша Богородиця і Приснодіва Марія, Матір Ісуса, Матір Господа, Матір Немовляти, Марія), *ангел* (воїнство небесне, безплотні), *архангел* (архистратиг), *пророк* / *пророчиця*, *праведний* / *праведна* (справедливий, праведник), *апостол* (ученик, ученик Ісуса, дванадцять, один із дванадцяти, одинадцять) *рівноапостольний* / *рівноапостольна*, *мученик* / *мучениця*, *першомученик* / *першомучениця*, *великомученик* / *великомучениця*, *священномученик*, *преподобномученик*, *преподобний* (преподобний отець наш) / *преподобна* (преподобна матір наша), *святитель* (иже во святих отець наш, ієрарх), *сповідник*, *безсрібник*, *святий* / *свята*. Крім того, потенційно існують, але не виражені окремими лексемами такі чини святості, як *священносповідник* та *преподобносповідник*.

Назви чинів святості – лексеми широкоживані в релігійному стилі. Тому в ПЄ вони написані з різними варіантами скорочень (під титлами). На графіку також впливає розташування слова в рядку – у кінці часто скорочене.

Щодо структури агіоніма, то в ньому може перебувати як один чин святості, так і два, із яких згодом утвориться новий, а деякі продовжать існувати по два і надалі.

Місяцеслов ПЄ – джерело вивчення семантичної структури та наповнення агіоніма, наприклад: один й той самий святий у діахронії може співвідноситися з різними чинами святості, номінуватися різними за структурою та обсягом агіонімами.

Дослідження номінацій чинів святості можна продовжити, залучивши інші пам'ятки досліджуваного періоду (для об'єктивнішого вивчення стану терміносистеми чин святості), а також попередніх та наступних століть (для системного вивчення терміносистеми чин святості).

**Джерела:**

1. Пересопницьке Євангеліє / Київська митрополія Української православної церкви. – Факс. вид. – К. : [б. в.], 2008. – 483 а.

2. Пересопницьке Євангеліє 1556–1561 : дослідження. Транслітерований текст. Словопоказчик / [підгот. І. П. Чепіга, Л. А. Гнатенко ; ред. кол. О. С. Онищенко та ін.] ; НАН України, Національна бібліотека України ім. В. І. Вернадського, Інститут української мови. – К. : [б. в.], 2001. – 669 с.

3. Православний церковний календар. 2010. – [К.] : Видання Київської патріархії, 2009. – 151, [1] с.

**Література:**

4. Давыденков О., иерей. Догматическое богословие : [учеб. пособ.] / иерей Олег Давыденков. – [изд. 2-е, испр. и доп.]. – М. : Православный Свято-Тихоновский гуманитарный университет, 2006. – 435, [1] с.

5. Дубровіна Л. Археографічний та кодикологічний опис Пересопницького Євангелія / Л. А. Дубровіна, Л. А. Гнатенко // Пересопницьке Євангеліє 1556–1561 : дослідження. Транслітерований текст. Словопоказчик / [підгот. І. П. Чепіга, Л. А. Гнатенко ; ред. кол. О. С. Онищенко та ін.] ; НАН України, Національна бібліотека України ім. В. І. Вернадського, Інститут української мови. – К. : [б. в.], 2001. – С. 74–104.

6. Живов В. Святость : краткий словарь агиографических терминов / В. М. Живов. – М. : Гнозис, 1994. – 110, [2] с.

7. Житецкий П. Описание Пересопницкой рукописи XVI в. с приложением текста Евангелия от Луки, выдержек из других евангелистов и 4-х страниц снимков / сост. П. Житецкий. – К. : Унив. тип, 1876. – [2], 79 с.

8. Иванов М. Ангел / М. С. Иванов // Православная энциклопедия / [под. ред. Патриарха Московского и всея Руси Алексия II]. – М. : Церковно-научный центр “Православная энциклопедия”, 2001. – Т. 2: Алексий, человек Божий – Анфим Анхиальский. – С. 289.

9. Чепіга І. Пересопницьке Євангеліє / І. П. Чепіга // Українська мова : енциклопедія / [редкол. : Русанівський В. М. (співголова), Тараненко О. О. (співголова), Зяблюк М. П. та ін.]. – Вид. 3, зі змін. і доповн. – К. : Вид-во “Укр. енцикл.” ім. М. П. Бажана, 2007. – С. 470.